

RECENZE

HOLLOWAY, David: *Stalin a bomba. Sovětský svaz a jaderná energie 1939–1956*. Academia, Praha 2008, 572 stran

Americký politolog irského původu David Holloway zůstával donedávna české veřejnosti prakticky neznámý. Po přečtení jeho knihy *Stalin a bomba* s podtitulem *Sovětský svaz a jaderná technologie 1939–1956* si ale myslím, že se to jistě změní.

Téma knihy je jistě v kontextu 20. století velmi závažné. Atomová bomba a vytváření jaderných arzenálů patří mezi stěžejní události druhé poloviny dvacátého století. Ostatně možná právě tomuto vědeckému objevu vdčíme za to, že se od konce druhé světové války nerozhořel tak masivní a zničující globální konflikt. Naštěstí si majitelé atomových (vodíkových či dalších technologicky vylepšených) bomb včas uvědomili, že použití této zbraně by mělo katastrofální důsledky.

Holloway vše komentuje s nesmírným nadhledem. Z jeho textu je vidět hloubka znalostí a zasvěcenosti do tajů historie, politiky, mezinárodních vztahů, válečné vědy, fyziky a chemie. Právě tato interdisciplinarita je mimořádně přínosná. Výsledkem ovšem není nesrozumitelný text, který by pochopila pouze úzká odborně vzdělaná vrstva, ale čtivá analýza tak závažného fenoménu, jaký ve své době představoval atomový výzkum.

Samozřejmě si je Holloway vědom toho, že vše probíhalo v jistém kontextu podmíněném dobou, místem a celospolečenským klimatem. Toto vše je právě v souvislosti se sovětskou politikou velmi důležité. Autor totiž pouze neopisuje paměti či odborné texty sovětských akademiků a vědců, ale snaží se proniknout do pochopení systému sovětské společnosti. Ten samozřejmě byl proti západním zemím výlučný. Stalin a jeho vedení si z počátku plně neuvědomovali význam atomového výzkumu. Samotný efekt a přínos atomové bomby pro politiku bagatelizovali. Přesto nejprve ve skromných podmínkách (včetně zasažení Stalinskými čistkami 30. let) a posléze již s ohledem na vojensko-politický význam této zbraně podporovali jaderný výzkum.

Holloway ho porovnává s německým, západoevropským a ponejvíce přirozeně s americkým vědeckým zázemím. Je zjevné, že sovětská věda skluz rychle smazávala, ale za zcela výjimečných okolností. Vědci byli v podstatě vězni systému. Pokud by selhali, byli by nepochybně nahrazeni jinými; byli by nepochybně souzeni a odsouzeni. Holloway si toto vše správně uvědomuje. Představuje zrod sovětského atomového programu, jeho technologické zázemí, politické tlaky a hrozby.

Zde posléze nastupuje analýza možností a schopností sovětských vědců, kteří se ocitli ve specifické situaci. Atomový výzkum byl pro svou strategickou závažnost posléze svěřen Berijovi. V kontextu druhé světové války, respektive nutností uhájit samotnou existenci SSSR, byl atomový výzkum jedním z celé řady dalších vědeckých disciplín, jejichž přesah do vojenské oblasti je zcela zjevný (např. výzkum raketové techniky).

V případě atomového výzkumu sovětsí vědci řešili podobné úkoly či problémy jako jejich kolegové na Západě, ovšem bez možnosti výměny informací prostřednictvím účasti na konferencích či kongresech, o výměnné stáži nemluvě. Šlo o tak závažné problémy, jaké ve své době představovaly zajištění štěpného materiálu, spuštění vlastní štěpné reakce, otázka roznětky a nosičů jaderné nálože apod. Sovětský ato-

mový výzkum byl samozřejmě urychlen Hirošimou a Nagasaki. Nicméně Holloway připouští a předkládá i důkazy o tom, že Stalin měl o americkém atomovém programu dostatek kvalitních informací. Skutečnost špionáže ve prospěch SSSR Holloway nezastírá, ovšem také jeho roli nepovažuje v dané chvíli za rozhodující. Sovětští vědci prostě špionážně získaná data prověřili, v řadě případů byli blízko řešení podobnému tomu, jaký byl použit v USA.

Holloway si je vědom závažnosti atomové zbraně a jejího vlivu na mezinárodní politiku. Domnívám se, že správně analyzuje a hodnotí postoje důležitých aktérů (tím myslím například vedle Stalina Molotova, Chruščova, Malenkova, Beriji, Žukova; z Američanů pak Roosevelta a hlavně Trumana). Velmi zajímavé jsou části knihy, v nichž autor popisuje zkoušky sovětských atomových zbraní. Zde si troufám říci, že jde o informace relativně nové, a proto také cenné. Stalin, jak správně konstatuje Holloway, byl mistrem improvizace v mezinárodních vztazích – dokládá to nejen na příkladu podcenění Hitlera, ale také na vyhocení vztahu se Spojenci ohledně německé mírové smlouvy a blokády Berlína, vztahu s Čínou (respektive čínskými komunisty) a korejskou válkou. Oscilace na hraně atomové katastrofy jako by mu vyhovovala.

Holloway si také všímá proměny, kterou s sebou přináší nástup prezidenta Eisenhowera do Bílého domu a úmrtí Stalina v březnu 1953. Nicméně to neznamená, že by se z obou rivalů znovu stali spojenci. Obě supervelmoci si ale uvědomují vzájemné limity i možnost sebezničení. A to i přesto, že oficiální sovětská linie hlásala, že by se po případné atomové válce zhroutil kapitalismus a zvítězil komunismus. Oba státy – USA a SSSR – nyní musely hledat bezpečnostní záruky proti globální katastrofě. Důvěra se však hledala jen velmi těžko.

Na několika místech se v knize objevilo i Československo. Šlo však pouze o dílčí poznatky k jáchymovskému uranu, respektive o zapojení ČSR do zbrojních programů SSSR po druhé světové válce. Přesto Hollowayova studie i na tomto podkladě ukazuje, že je zpracována pečlivě a reflektuje i dění uvnitř západního a sovětského bloku.

V závěru konstatuji, že David Holloway odvedl pozoruhodnou práci. Český překlad Šimona Pellara je podle mého názoru skvělý. Kniha tedy jasně ukazuje nejen na velké vypětí sovětských atomových vědců, ale pojmenovává také limity sovětského společenského systému, který si v sobě bohužel nesl zárodky takových katastrof, jaká se později stala v Černobylu. ♦ Jan Kalous